

HEMBYGDEN

Medlemsblad för
Upplands Väsby Hembygdsförening

Nr 4 December 1998
Årgång 27

Innehållsförteckning

Ordföranden har ordet.....	3
Klockargården i Ed.....	4
Backspegeln	5
Grötfesten	6
Två foton - 80 år emellan - Optimus	7
Minnen från prästgården - Fresta	11
Vykort	13
Varför heter vägen så?.....	14
Svenska Sprängämnesbolaget	15

För innehållet i artiklarna svarar respektive författare.

Ordföranden har ordet

Höstfärgerna i naturen gör oss medvetna om att årstidsskiftet är på gång. Björnen letar efter lämpligt vinterkvarter för sin sömnperiod, kanske finns det någon som gärna skulle göra likadant i människosläktet Homo sapiens. Det finns dock en stor skillnad i de båda arternas livsförutsättningar. Människan måste planera dag för dag samt i möjligaste mån även fullfölja planeringen för att överleva. Björnen kan överleva genom sin livsrytm och anpassning, under naturens vegetativa period samla näring som räcker för dagen samt ger ett litet dagligt överskott som fyller på fettdepåerna för vintersömnens behov. Människan fyller på sina depåer med kunskaper även om det ej alltid förefaller så, med beaktande av hur hon nyttjar dessa i livets olika skeden.

Senaste veckoslut hade Stockholms läns hembygdsförbund ett extra förbundsmöte med anledning av ett förslag till nya stadgar, som godkändes på senaste årsmöte, men som enligt stadgarna måste godkännas ytterligare en gång för att gälla. De nya stadgarna godkändes, men vissa rent redaktionella ändringar skulle göras före tryckning.

Den första hälften av extra mötet upptog rapporter av Dag Avango och Ola Olsson vilka varit ansvariga för Sesamprojektet och vars mål var att utreda hur Hembygdsrörelsens samlingar och olika byggnader och inventarier

mådde. Husen främst ur fukt och täthets (ventilations) synpunkt, föremålen ur rost,mögel och skadeinsektsynpunkt. Den övervägande skadefrekvensen förelåg vid dålig ventilation och då föremålen förvarades tätt mot ytterväggar och luftspalt saknades mellan väggen och föremålet, speciellt om det gällde icke uppvärmda hus. Man varnade verkligen på det bestämdaste för att använda klisterrensor mot dragiga fönster. Ett dragigt fönster i ett kallt hus bidrar till att minska mängden fukt i huset, speciellt om rummet är försett med spis och spjället hålls öppet. Flera andra fuktproblem diskuterades speciellt i hus med jordgolv som övertäckts med bräder, det gällde i första hand gamla torpstugor, i sådana fall skulle man avlägsna trägolvet som utgjorde en fuktfälla. Den fullmatade arbetslördagen avslutades med information inför år 2000. Sthlms läns museum informerade om två projekt, Framtids-tro och Industriminnesprojektet. Det senare är väl i stora drag överensstämmande med "Väsby verkstäder" projektet som pågår i Upplands Väsby.

Avslutningsvis vill jag nämna att Upplands Väsby Hembygdsförening och Upplands Väsby kommun erbjudits stå som värdar för Stockholms läns hembygdsförbunds årsmöte i mars 1999. Hembygdsföreningen känner sig hedrad av uppdraget och kommunen har också bifallit begäran samt viss sponsring av

arrangemanget. Det betyder en hel del merarbete för föreningen, men det betyder väl även PR för kommunen och hembygdsföreningen om 180 delegater från länet invaderar oss. I skrivande stund är hela projektet på planeringsstadiet.

Till sist vill jag meddela att vi har en Nils Ferlin afton i Ladugården på Hembygdsgården den 25.11 kl 19, om Hembygden ej skulle utkomma innan med info. Den 28.12. har vi grötafton på hembygdsgården som traditionen bjuder och därmed är 1998 vid sitt slut, som också Kulturhuvudstadsåret och det lokala dito, Kultur i Väsby. Det har varit

Gösta firade med en liten tillställning höstdagjämning —75 år— den 16 okt 1998 i Ladugården här uppvaktad av vice ordförande Ulf Gustafsson.

I.L.G.

ett trevligt samarbetsår, med ett betydande antal samarbetskonferenser.

Anmäl Ditt deltagande i grötfesten till boställsvärdinnorna, Anne eller Nora, senast 19.12

Alla hembygdsföreningens medlemmar önskas en Trevlig traditionell Jul och Gott Nytt År! Tack för alla donationer av nytillkomna gamla föremål, vi haft glädjen att mottaga, föremål som kompletterar våra samlingar.

Styrelsen och föreningens ordförande
Gösta Karlsson

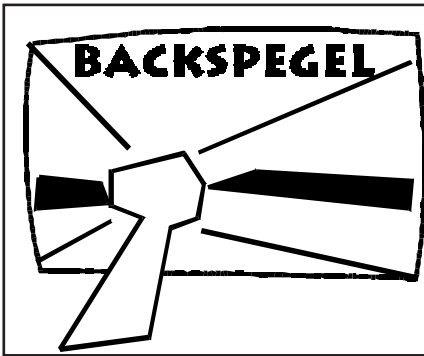
Foto: Lennart Hedlund

VET DU...

att Jenny Lind (1820-1887), som växte upp i Stockholm, i tvåårsåldern skickades ut till landet under somrarna och att hon då inackorderades hos klockarfamiljen i Eds klockargård. Det torde ha varit kring 1823-25. Eds klockargård ligger fortfarande söder om kyrkan, alldeles nära stigluckan. Det har sedermera varit kyrkvaktmästarbostad.

AMK

Innehåll i backspegeln:

*Lapp på luckan
Loppmarknad*

Lapp på luckan

fick vi nästan sätta den 27 september när Sam Lidman för andra året i rad gästade ladugården. Trots ett ovanligt vackert väder var lokalen fullsatt. Sam Lidman började med att ta publiken med på en vacker diabildspromenad runt Stora Vilunda, där han växte upp. Korna gick i bet bakom ladugårdslängan, manbyggnaden var helt överväxt med vildvin, snön låg vit i Lidmans allé. Badhus fanns på tomten och Anton Tamm och hans föräldrar drack kaffe i gröngräset. Interiörbilder från husets matsal och vinterträdgård visades också. Diabilderna var gjorda efter Anton Tamms gamla glasplåtar. Sam Lidmans far, Sven Lidman, köpte gården Stora Vilunda av Anton Tamm 1929 för 29 000 kr. Den omfattade då nio tunnland skog och åkermark. I trädgården fanns 340 fruktträd och trädgårdsmästaren tjänade in sin lön genom torgförsäljning av frukt och grönsaker. 1940 var trädgårdsmästaren inkallad och Sven Lidman fick elda själv i kaminer och eldstäder med kol och antracit. Han tröttnade på eldandet och sålde fastigheten för 40 000 kronor 1941.

En bit ner i trädgården fanns tre jättestora kastanjeträd och Sam Lidman

fortsatte med att berätta om hur familjen med far i spetsen varje höst gick på kastanjejakt. Sven Lidman tog då ledigt från arbetet en vecka. Jakten bedrevs i trädkronorna på kvällstid och jägarna var försedda med ficklampor och en i övrigt formidabel utrustning. Om jakten verkligen ägt rum eller ej överlämnades mot slutet av berättelsen till åhörarnas egen bedömning.

En annan historia handlade om tant Edit, som vid ett besök på Stora Vilunda inte bara befanns lida av binnikemask utan även av scharlakansfeber, vilket satte hela det lidmanska hushållet i karantän. De saker som tant Edit använt eller rört vid eldades upp i en stor brasa på gården; säng, sängkläder, matta och till barnens lättnad även ett trettiotal exemplar av tidskriften Hemmets Härold. Ingen i familjen Lidman blev smittad av scharlakansfeber men alla fick en välbehövlig semester från allt som låg utanför Stora Vilunda.

De lidmanska barndomsupplevelserna blev i år en del av Väsbyfestivalen. Väsby kommun hade ordnat med bussrundturer i en "kulturcirkel" och bussarna hade ett stopp vid hembygdsgården, som hölls öppen för visning mellan 10 - 14.

Foto: Lennart Stockman

Sam Lidmans föredrag uppskattades mycket av publiken, som hade lika roligt åt kastanjejägarerna som åt tant Edit och berättaren är säkert välkommen med nya skrönor om livet på Stora Vilunda som det var en gång.

Inga Lisa Gustafsson

Vi beklagar den dåliga kvalitén av fotot i Nr.3/98 på sidan 17.

Loppmarknad

Ett stort tack till alla som genom att skänka saker till loppmarknaden eller på annat sätt bidragit till resultatet 2 703:50 vid hembygdsgårdens dag den andra augusti 1998!

Styrelsen

Grötfest

Föreningen inbjuder till GRÖTFESTEN som traditionsenligt hålls på Menlösa barns dag den 28 december kl. 19 i Hembygdsgårdens ladugård.

Gunnar Ahl underhåller

**Anmälan om deltagande gör
Du senast den 18 december till Nora
Lundberg, tel. 590 335 49 eller Anne
Maxe, tel. 590 313 53**

Hembygdsföreningen tackar på det
varmaste

Väsby centrum Radio-TV

för sponsringen av videoapparatutrustning till
bildvisning.

Två foton - 80 år emellan

Jag hade två foton, tagna på samma plats med Optimus i förgrunden. Visst har Väsby förändrats under dessa 80 år, och inte många finns i livet som var med när Optimus kom till Väsby.

Jag skickade mina bilder till väsbykännaren Hugo Sabel i Vadstena och bad honom kommentera fotona.

Allan Andersson

AB OPTIMUS en industri med världsomfattande export. Bilden tagen omkring 1912-19

AB OPTIMUS en industri med världsspännande export.

Bilden visar AB Optimus någon gång mellan åren 1912-19. Det framgår av plankorsningen över spåren. Den flyttades hit från stationen 1911. Vid stationen blockerade den ökande godstrafiken gamla vägen mot Ed, som gick omedelbart söder om stationshuset.

Nästa datum framgår av att Optimus kontorsbyggnad ej är uppförd. Den byggdes 1919 och låg vid "plankhömet" längst till vänster. Hustaket närmast i bild är Portvaktstugan.

OPTIMUS byggnad finns kvar 80 år senare men omges nu med modernare bebyggelse Foto: Allan Andersson

Bilden visar samma byggnad ca 80 år senare flankerad av modern bebyggelse.

OPTIMUS FABRIKSBYGGNAD FRÅN 1908

Det äldre fotot visar Optimus första fabriksbyggnad byggd 1908. Dess utsträckning framgår av bifogade skiss.

Som skissen visar gjordes en första utbyggnad omkring 1920. Sin nuvarande omfattning fick anläggningen under 1950-talet.

Några ord om interiören

Den första fabriksbyggnaden innehöll två plan och "vindsvåning". Lokalerna däruppe blev, på grund av det flacka taket, smalare och fick så låga väggar att fönster ej kunde insättas där. Dagsljuset kom in genom ett takfönster "modell växthus", som räckte i hela byggnadens längd plus ett fönster i varje gavel.

I vindens norra del var en avdelning för bl a avsyning av tillverkade detaljer samt förrådsutrymmen. I södra delen fanns en öppning i golvet, en sk ljusgård. Det var en 5 x 15 m stor öppning i golvet. Öppningen fortsatte genom golvet i mellanvåningen ner till pressarverkstaden på bottenplanet. Ljusgården

gick alltså genom byggnadens hela höjd. I den cirkulerade också den ofta dammiga och bullriga luften. I en transport-hiss i ljusgårdens NV hörn fördes bearbetade detaljer mellan de olika avdelningarna.

När företaget under 1930-talet behövde utökat golvytrymme göts ljusgårdarna igen med armerade betonggol. I stället förbättrades elbelysningen och ventilationen.

Avdelningar för tung maskinpark fanns på nedre planet. Lättare maskiner högre upp.

På södra halvan av vindsvåningen - golvet runt ljusgården - var avdelningen för "barnarbete". Den som fyllt 14 år

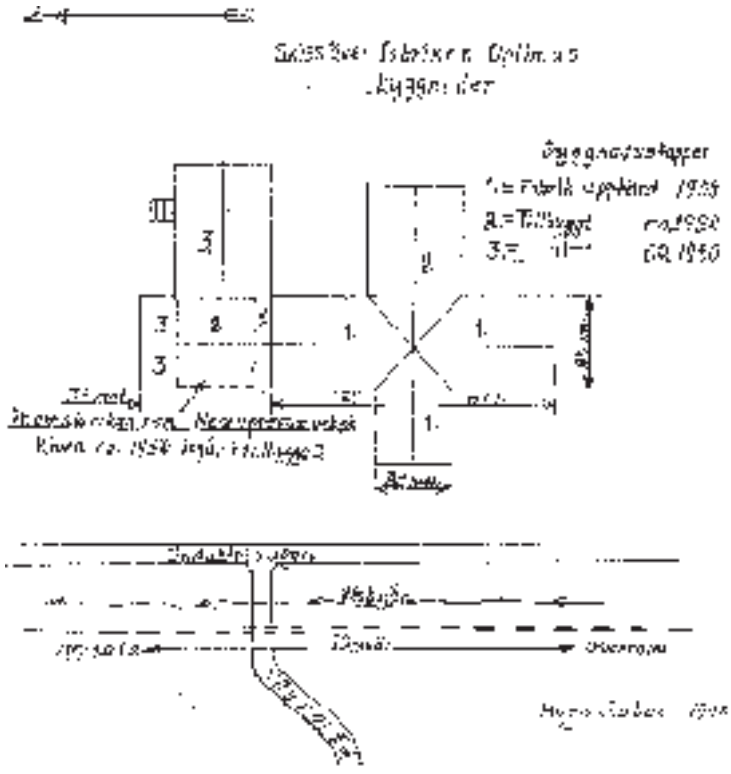
kunde få lättare arbete, ofta på ackord, timpenningen var 20 öre. Den som fyllt 15 år fick 25 öre i timmen osv. Som en "stabiliserande faktor" på avdelningen fanns en del äldre yrkesarbetare, t ex revolvervarvare.

Här uppe på avdelningen "vinden" finns idag Väsby Konsthall.

(se ritning)

OPTIMUS OCH VÄSBY

Att datera ett samhälles tillkomst kan vara vanskligt. Men i Upplands Väsby i Hammarby socken hade man ett datum för det "första spadtaget" till det första byggets grund. Bygget var första delen

av det blivande Väsby Verkstäder. Datumet var 3 augusti 1903.

Platsen var Vilunda herrgårds sankan ängar längs dess västra gräns nära Väsby station. Gräns mot Ed var Väsbyån. På dessa ängar fanns endast en gammal hölada. Den som köpt marken och började anlägga en fabrik var ingenjören Anton Tamm från Stockholm, där han var VD för fabriken OPTIMUS. Tamm visste att OPTIMUS behövde mässingsrör för sin tillverkning, och därför startade han tillverkning av sådana i egen regi i Väsby och sålde dem till företaget där han var VD. En smart affärsman.

Fabriksbyggnader uppfördes av trä och tegel och behovet av tegel till eldstäder och skorstenar i bostäder beräknades bli stort i det blivande samhället. Lämpligt lermaterial för tegeltillverkning fanns på Tamms mark. Lera till ett djup av 17 meter fanns under ängarna längs ån. Hela dalgången är gammal sjöbotten. I områdets norra del mellan nuvarande Väsbyvägen - Bryggerivägen - och i nordvägen - i väster ån, anlades 1904 ett tegelbruk som i 10 år tog lera på platsen. Tegelbruket revs 1914. Från tegelbruket levererades även tegel till den andra industrin på platsen. Det var Optimus fotogenköksfabrik som 1908 flyttat till Väsby från Kungsholmen i Stockholm och etablerat sig närmare sin underleverantör Anton Tamm. Optimus affärskontor låg kvar i Stockholm till 1919 då även det flyttades ut till ett nybygge som låg i hörnet av Optimusvägen och Tamms väg. Kontoret blev rivet när Optimusvägen breddades 1978.

Åren före första världskriget var krisbetonade för industrin. Tamm började därför stycka Vilunda i tomter efter en

stadsplan som upprättades 1910. Han startade AB Väsby Villastad och koncentrerade sig på tomtaffärer, varför ledningen av industrierna gick över i andra händer. 1915 köper Optimus Väsby Verkstäder och litet senare AB Väsby Villastad av Tamm, som därefter lämnar Väsby.

Nästa ägarbyte inträffar 1917 då Finspongs Metallverk köper AB Optimus och därmed även Väsby Verkstäder. Två år senare 1919 blir det en uppdelning av företagen. Då säljer Finspongs Metallverk AB Optimus med tillhörande jordegendom Vilunda och delar av Väsby Villastad till ett konsortium. Detta nya Optimus skulle bestå och fungera som en ekonomisk stöttepelare i orten ännu flera år efter den stora kommunreformen 1952.

Industriproduktionen upphörde 1983. Därefter användes lokalerna för kontors- och kulturverksamhet. Verksamheten vid Väsby Verkstäder lades ner 1921 och låg i "malpåse" till 1928, då ny tillverkning av pressade mässingsdetaljer och pressgjutna lättmetalldelar startade i liten skala, vilken under de följande årtiondena växte till samhällets största företag. I början av 1980-talet omvandlades "Väsby Verkstäders anläggningar" till Väsby företagcenter, ett slags "industrihotell" som hyr ut lokaler till olika företag.

Att tiden under första världskriget och långt in på 20-talet var krisbetonad för industrin framgår tydligt av de ständiga ägarbytena. Men från andra halvan av 1930-talet till början av 1980-talet har förhållandena varit stabilare. I synnerhet för AB Optimus som, trots att ca 90 % av produktionen gick på export till länder jorden runt, från 1920 till 1980 kunnat hålla en ganska jämn produktion.

Två namn är knutna till samhällets tillkomst. Det ena är ett gårdsnamn, Väsby. Det andra är ett personnamn, Anton Tamm.

Stationen, som hade namnet Väsby redan när banan invigdes 1866, ligger på Runby äng i Eds socken Sollentuna härad. Gården Väsby som namnges ligger i Hammarby socken Vallentuna härad. Gårds-, socken- och häradsgräns är Väsbyån - även kallad Edsån.

Vad kan orsaken vara till namngivningen?

En möjlig orsak kan följande rader peka på. Enligt ett första förslag till sträckning av banan Stockholm - Uppsala från 1850-talet skulle den följa landsvägen. En station var planerad på Väsby åkrar mellan Pickhus krog och Löwenströmska lasarettet. Den sträckningen av banan flyttades till sin nuvarande sträckning 1866, och en station anlades där den korsade "Kvarnvägen" till Ed - på Runby mark.

Stationsnamnet Väsby kan då ha följt med som "arbetsnamn" från det tidigare banförslaget, där stationen låg på Väsby mark.

Vill man fortsätta att spekulera kan det vara så att Löwenströmska lasarettet motiverat en hållplats på Väsby åkrar nära sjukhuset. Att där fanns ett sjukhus var hängigt av mordet på Gustav III. Mot den bakgrunden blir kungamördaren orsak till stationsnamnet Väsby. Upplands Väsby blev det först 1919.

Löwenströmska sjukhuset fick ändå en hållplats vid järnvägen. Den kom att ligga på Väsby gårds mark. Det var under världskrig nr 2 (1939-45), då landet måste spara på drivmedel, olja och gummidäck till alla motorfordon. Även taxi drabbades av restriktioner. Tågresandet upp-

muntrades på olika sätt. För att besökande till lasarettet skulle få gångavstånd från tåget byggdes en provisorisk hållplats under bron, där vägen till Verka korsar järnvägen norr om Löwenströmska lasarettet. Hållplatsen fick namnet Löwenströmska sjukhuset och fungerade i flera år.

Anton Tamm tillhörde en mycket rik bruksägarläkt från Uppland. Hans släkt hade ekonomiska intressen i både Väsby Verkstäder och AB Optimus. Anton var även tidigare bekant med Vilunda säteri.

Litteratur:

För den som är intresserad av Tamm och Väsby historia har biblioteket bl.a.:

Så byggdes Väsby

Ahlqvist, Lönnqvist

Kvarteret Messingen och Väsby Verkstäder

Skriftserie om Väsby nr 1

Här i Väsby just ingenting sker

Sixten Berg, Sven Brodin

En bok om Upplands Väsby

Alf Nordström, J. Curman

Vadstena i januari 1998

Hugo Sabel

Minnen från Prästgården

Man skrev slutet av 1930-talet och början av 1940-talet, den tidsperiod som innebar 2:a världskrigets fasor och grymhet för en stor del av mänskligheten.

Även om vi svenskar hade kännning av det vansinne som pågick utanför våra gränser i form av torpederade handelsfartyg, militärinkallelser och ransoner av livsförnödenheter, så gick ändå livet här hemma i någotsånär räta fåror. Vi som var barn kunde väl ibland märka bekymrade miner hos de vuxna men med barnets inbyggda troskyldighet som grund var vi trots allt ganska opåverkade av det som skedde.

Under sommarloven från skolan i staden fick jag, den lille grabben i tio-tolvårsåldern, ibland förmånen att vistas hos släktingarna i Fresta Prästgård. Farbror Elis, faster Karin och mina tre kusiner Knut, Harry och Sven bodde i arrendatorsbyggnaden. Man arrenderade och drev jordbruket på gården. I själva prästgårdsbyggnaden bodde kyrkoherde Hållström och hans familj.

Gårdsnamnet Borgby förekom sällan i folkmun. Man sade Prästgården eller Fresta prästgård. Vid den här tiden hade

ännu ej Upplands Väsby kommun hunnit bildas utan det var Fresta och Hammarby socknar som gällde.

Landskapet var glest bebyggt och präglad av agrar verksamhet d.v.s. det utgjorde en levande landsbygd. Jordbrukets mekanisering var ännu ej genomförd, man höll kreatur i betesgång och nyttjade hästar som dragare till de maskiner, redskap och transportfordon som lantbruket krävde. Mulbetet bidrog till att hålla markerna öppna från sly och floran prunkade på ett sätt som vi idag bara kan drömma om.

Harry Kahlsson, mellanbrodern i brödratrion från Prästgården, med stoet Brilly och hennes föl. Bilden togs omkring 1940. Vid fadern Elis Kahlssons frånfälle 1954 efterträddes han som arrendator och lantbrukare av sonen Harry.

I Prästgårdens ladugård stod ett tjugotal mjölkkor av låglandsras under befäl av ladugårdskarlen Nilsson. Stallet rymde fem till sex hästar. Farbror Elis var "hästkarl" och höll i regel en märr med föl varje år. Hästarna var rejäla arbetshästar som ofta fått namn ur den fornnordiska mytologin: Frej, Freja, Tor, Tuva o.s.v. Höns och hushållsgrisar ingick även i gårdens djurhållning liksom hunden Tusse och senare Truls samt ett par katter. Under krigsåren tillkom även ett antal kaniner.

Man odlade hö och fodersäd för gårdens djur samt spannmål för avsalu. Mjölkproduktion utgjorde en viktig inkomstkälla. Förutom leverans till mejeri såldes och distribuerades mjölk till många av hushållen i Bollstanäs villasamhälle som låg en kilometer sydväst om Prästgården och till omfattningen utgjorde blott en bråkdel av dagens täta bebyggelse. Några påbud om reducerad fetthalt eller pastörisering av mjölken fanns ej. Kunderna erhöll prima vara i form av helt oskummad mjölk. Sommartid var det ofta den yngste av kusinerna, Sven som skötte distributionen av mjölken till privatkunderna. Han lastade fjädervagnen full med kundernas bleckflaskor försedda med namnskyltar. Så bar det av i sakta hästlunk genom samhället. Inför leveransen av dagens mjölk som

oftast gjordes vid fastighetens trädgårdsgrind hade kunden hängt ut en tom bleckflaska som den lille mjölkkusken tog med hem till gården inför nästa leverans. Ett par timmar tog den där rundan genom samhället. Den utgjorde en spontan och trivsamt social kontakt mellan mjölkkusken och folket i samhället.

Prästgårdspojkarna fick tidigt deltaga i de olika göromålen på gården. De kom in i de olika arbetsuppgifterna delvis på lek och delvis på allvar och bibringades på ett utomordentligt sätt yrkeskunskap och ansvarskännande.

Gallring av ändlösa rader rovor eller foderbetor ingick i arbetsmenyn liksom hallonplockning när det var bärsäsong. Så skulle det repas löv och knias klöver och maskrosblad åt kaninerna, dessa långörade matvrak som alltid åt och aldrig tycktes bli mätta. Dessutom gällde att emellanåt mocka burarna rena från de mängder av "russin" som kaninerna producerade till följd av sitt eviga ätande.

Givetvis lekte och rasade vi ungar i gårdens nära omgivning. Borgbys gamla bygravfält utgjorde ofta lekplats antingen det gällde kurragömma eller indianer och blekansikten. Barnen Lundgren från Prästtorpet var ofta på gården och deltog med liv och lust i lekarna. Blev det någon gång ett enstaka regnväder som

skrämd oss in under tak så spelade vi spel, alltifrån Fia med knuff till Casino, till dess att himlen klarnat och vi kunde återgå till lekarna i terrängen.

När sommardagen blev oss för varm, skubbade vi utför backen ner över strandängen fram till kanten av Storskogen där vi nådde sjöstranden. Av med kläderna och så löd ropet: "Den siste som doppar sig är badkruka!" Vi plumsade i böljorna och tillämpade de simsätt vi behärskade under glad och på pojkars vis högljudd konversation. Det hände väl ibland att vattenytan var grönfärgad, "den blom-

Prästgårdspojkarna i badtagen en sommarlovsdag i slutet av 1930-talet. Främst till vänster lillebror Sven, till höger mellanbrodern Harry och bakom bröderna en gosse som förmodligen är Arthur Lundgren från Prästtorpet.

made”, men vad gjorde väl det, vi badade ändå av hjärtans lust.

När faster Karin och jungfrun Tora serverade middagsmålet vid tolvtiden på dagen var vi pojkar hungriga som små vargar. Ett rejält middagsmål kunde sommartid bestå av persiljestuvade ärtor plockade på åkern, därtill rökt skinka från gårdens produktion. Lägg därtill källarsval filmjolk, satt på oskummad mjölk och så Kårstabröd, ett knallhårt gott rågrbröd från Kårstabagaren, med gröngult hemkärnat smör däruppepå! Sådan spis gives ej mera i våra dagar.

När kvällen kom kunde det bli en stunds fotbollssparkande ute på gårdsplanen till ackompanjemang av svalornas

och tornflygarnas glada skrin när de pilsnabbt for genom luften ovanför våra huvuden.

Så var det dags för kvällstvagning och så kröp vi till kojs på vindskammaren med utsikt över sjön från gavelfönstret. Efter vårt utbyte av några ruskiga spökhistorier tog John Blund snabbt över det hela. Vi somnade trötta och lyckliga efter dagens olika äventyr och dessutom rentvättade om såväl händer, fötter och hals.

Detta var sommarlovsupplevelser som etsat sig fast i minnet och stannat kvar genom åren. Idag utgör de vackra minnesbilder från en idyllisk tidsepok som aldrig återkommer.

Lars Erik Jansson

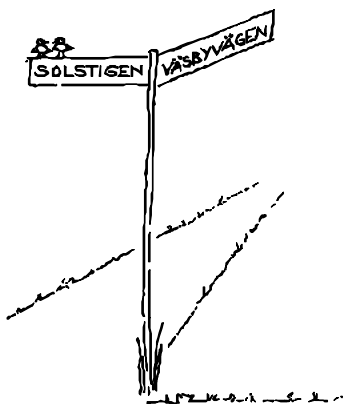
Hembygdsföreningen har låtit fotografera och framställa tre stycken vykort i färgtryck av Hembygdsgården. De finns att köpa på Hembygdsgården och i informationen i Centrum.

Här presenteras ett av vykortet. De övriga visas i kommande nummer av HEMBYGDEN.

amk

Foto Gösta Karlsson

Varför heter vägen så?

Smedbyområdet

begränsas av Mälärvägen, Ekebovägen och Smedbyvägen. Sedan urminnes tid har människor brukat dessa marker, därom vittnar gårdens runstenar.

Gårdsnamn på -by sägs höra hemma i yngre järnålder. Ordet hänger samman med bo, bostad, men dessutom med ett gammalt uttryck för odling.

Från 1530-talet kan vi följa Smedbys historia i bevarade handlingar, men långt innan Vibjörn och Huskarl, söner till Sibbe, någon gång på 1000-talet lät rista runor till faderns minne var Smedby bebott.

På de flesta gårdar fanns en gårdsmedja där man utförde mindre smidesarbeten såsom lås, dörrhaspar och gångjärn, s.k. klensmide. En viktig uppgift fyllde en gårdssmedja också när det gällde underhållet av gårdens olika redskap, vagnar och andra kördon.

I smedjan vid Smedby tillverkades säkerligen också svärd och annat som användes i strider, men jordbruksredskap var naturligtvis den viktigaste produkten.

Som vi förstår av namnet Smedby - smedernas by - fanns här flera smeder. Den skicklige smeden var en person som man beundrade, och sägnen om mästere smeden Völund har berättats under hela vikingatiden.

I Smedbyområdet har alla vägnamn anknytning till hästar. Gården Lilla Vilunda låg där nu Stallgatans röda höghus breder ut sig. Gården Ekebo låg där Hovslagargatan går och även Ardennergatan finns där.

Ardenner är en arbetshäst och kom ursprungligen från Belgien. Övriga namn är Galoppgatan, Ryttargatan, Sadelgatan och Travgatan.

Grimman vid Galoppgatan och Tömmen vid Travgatan är arbetsområden.

Norra Berget i Smedbyskogen fick sitt namn när Stallgatan bebyggdes. Byggfirman hade det som arbetsnamn. Det blev så att säga ett olycksfall i arbetet. Varken södra, östra eller västra berget finns i Väsby. Gunnes gård är helt riktigt eftersom hans namn finns på en runsten där.

Även på norra sidan om Mälärvägen finns gatunamn som handlar om hästar. De hör emellertid till kategorin Gamla militärtitlar, men det är en annan historia.

Inga Engdahl

SVENSKA SPRÄNGÄMNESBOLAGET

POSTTELEFON 1114

RAMBERG & Co
CENTRALPLAN 34
GÖTFLE

TELEGRAMBUDS: "RAMBERG"

1000 G. SPRÄNGÄMNE I PÅSETER

Starkt spräng-
ämne
ARMORERAD
Svenska Sprängämnes-
bolaget AB
Post-Telefon 1114
Göteborg

1000 G. SPRÄNGÄMNE I PÅSETER

DETALJPRISLISTA

TILLFÖR KONTORETS
KATALOGMATERIEL

ÖSKANDE FRÅN DEN 1 JUNI 1922

Armsvackelbå	1 paster 200 g	5 kg	Kr. 4.50	pr kg
Duo	25 g	en originalbå	3.75
Duo	50 g	5.00
Tändstickor	No 8, koppar	6.00	pr kg
Duo	1 paster om minst 140 st	0.05
Duo	1 paster om minst 100 st	0.04
Sticksäckar, prima dragsäckar	0.40
Duo	1 paster om minst 50 ringar	0.50
Duo	1 paster om minst 50 ringar	0.30
Duo	1 paster om minst 50 ringar	0.65
Tändstickstängor "Korvsnibb"	2.10
Duo	1 paster om minst 12 st	1.00

Ovanstående priser gälla fullt och färdigt eller lika där tillämpligt utspes

Betalning per 30 dagar med 2 % åsensränta

Väl köp av våra produkter tillrädd besöka

Göteborg den 2 juni, 1922

SVENSKA SPRÄNGÄMNESBOLAGET
RAMBERG & Co

Svenska Sprängämnes Aktiebolaget, Torsåker

Så gick det till när rubr. Aktiebolag kom till:

Den 3.2 1923 meddelade Stockholms län en resolution enligt vilken Casten Ivan Tisell och grosshandlaren Hilbert Leonard Hyberg den 15.5 1918 under vissa villkor erhållit tillstånd att å ett område vid Torsåker uppföra en fabrik för en årstillverkning av en miljon kilogram ammoniumnitrat- och ammoniumperkloratsprängämnen samt tändhattar för sådana.

Den 15.12 1922 hade till länsstyrelsen inkommit en ansökan från Svenska Sprängämnesaktiebolaget om tillstånd att bedriva denna tillverkning enär det hade inköpt fabriksanläggningen.

Inom det farliga området, som skulle inhägnas, skulle finnas nio med N:ris 15 - 23 betecknade byggnader enligt följande uppgift:

Byggnad: Användning: Antal arbetare: Max. kvantitet explosiva varor:

N:r 15	Värmecentral	-	-
N:r 16	Magasin för råvaror		-
N:r 17	Malningshus	-	-
N:r 18	- " -	-	-
N:r 19	Blandningshus	2	500 kg
N:r 20	Siktningrum	1	2 000 kg
N:r 20	Lager för siktade sprängämnen	1	2 000 kg
N:r 21	Patroniseringshus	6	300 kg
N:r 22	Paraffineringshus	6	500 kg
N:r 23	Packhus	3	600 kg

Enligt situationsplanen begränsades fabriksområdet på alla sidor av Thorsåkers och Wiks ägor, vilka delvis voro belägna på mindre avstånd än 200 meter från fabriksområdet, och som inom nämnda avstånd från fabriksområdet till större delen utgjordes av skogsmark.

Dessutom hade inom det farliga området vidtagits skyddsanordningar i form av jordvallar upplagda mellan byggnaderna.

Över ansökningen hade infordrade yttranden avgetts av statens inspektör för explosiva varor, G. von Feilitzen, och vederbörande landsfiskal, G. Hasselhuhn, vartill kom att ansökan hade upplästs i Hammarby kyrka samt intogs under kungörelser i Stockholms Dagblad.

Tillverkningen vid fabriken fick dock inte påbörjas förrän Kgl. Maj:ts befallningshavande efter skedd avsyning meddelat beslut.

Resolutionen är undertecknad av dåvarande landshövdingen, Nils Edén.

Ägarna tycks ha skiftat och den 3. 10 1922 upprättades följande avtal:

Emellan AB. Säkerhetsprängämnenes konkursbo å ena, samt svenska Sprängämnesbolaget Ramberg & Co. å andra sidan, har denna dag träffats följande avtal:

Konkursboet upplåter och försäljer till Svenska Sprängämnesbolaget Ramberg & Co. konkursboet tillhöriga 1/16 mantal Thorsåker nr 1 i Hammarby socken för en köpeskillning stor femtontusen (15 000.-) och i öfrigt följande villkor.

§1.

Tillträdet sker så snart denna försäljning blifvit af borgenärerna å konkurs-sammanträde godkänd.

§2.

Köpeskillningen gäldas sålunda att köparen

1:o/kontant gäldar	5 000.- kr.
2:o/den 17 november 1922 gäldar	5 000.- kr.
3:o/den 3 januari 1923	” 5 000.- kr.

Summa 15 000.- kr.

§4.

Ur denna paragraf kan saxas följande:

Den rätt konkursboet har gent emot sin fångesman att fordra dödandet af i hela hemmanet fastställda in-teckningar i nu försålda 1/16 mantal öfverlåter konkursboet å köparen.

Den 13. 12 1922 kom de nya ägarna in med handlingar rörande disponeringen av befintliga byggnader enligt vilka hus n:o 16, som ursprungligen var avsett till toiletthus, nu skulle användas såsom magasin för råvaror och det för ändamålet mera ägnade hus n:o 38 användas såsom uppehållsrum för arbetare.

Dessutom skriver man:

Beträffande den mängd explosiva varor afsedd att samtidigt förefinnas i hvarje för behandling af varan afsedd arbetslokal och det högsta antal personer som afses att samtidigt sysselsättas i envar af arbetslokalerna tillåta vi oss, för att möjliggöra en mera planmässig arbetsgång, att föreslå följande ändring af de i den ursprungliga ansökningen angifna talen.

	Antal arb.	Max.expl.varor
Hus n:o 19 (blandningshus 2)	2	500 kg
" " 20a (siktningsrum)	1	2 000 kg
" " 20b (lager för siktade sprängämnen)	1	2 000 kg
" " 21 (patroneringshus)	6	300 kg
" " 22 (paraffineringshus)	6	500 kg
" " 23 (packhus)	3	600 kg

Nitroglycerin hafva vi f.n. icke för afsikt att tillverka vid Torsåker, utan kommer denna ev. att i form av specialdynamit beställas från andra inhemska fabriker.

Ärendet var tydligen brådskande för skrivelsen avslutas sålunda:

Slutligen tillåta vi oss vördsamt anhålla om ett skyndsamt behandlande af vårt ärende, då vi antaga att inga särskilda betänkligheter kunna uppstå, emedan här är fråga om förnyande af en redan beviljad koncession och vi dessutom ej ämna utbygga den farligare tändhattsafdelningen.

Gäffe den 13.12 1922

Svenska Sprängämnes Aktiebolaget, Torsåker

Fr. Skog

Utdrag av Lagfartsprotokollet, hållet vid lagtima höstetinget i Stockholms läns västra domsaga å tingsstället Götgatan n:o 1.

Stockholm, den 24 november 1922.

§ 30.

Med begäran om lagfart lät E. Nathorst-Böös advokatbyrå genom Sven Sandin ingiva ett så lydande

K Ö P E B R E V

Undertecknade sysslomän i AB Säkerhetssprängämnen konkurs upplåta och försälja härmed till Svenska Sprängämnesbolaget Ramberg & Co. konkursboets fastighet 1/16:3 mantal litt. B Thorsåker n:o 1/Tjursåker eller Torsåker 1:3/ i Hammarby Socken, Stockholms län, mot en köpeskillning av femtontusen /15 000.-/ kronor, och som denna köpeskillning till fullo guldits, varder den härmed kvitterad och fastigheten köparen tillägnad.

Stockholm den 4 november 1922

Axel Nilsson E. Nathorst-Böös Joh. Ad. Hultman

Såsom sysslomän i Aktiebolaget Säkerhetssprängämnen konkurs.

Därefter följer ytterligare utdrag ur protokoll o.a. men för Väsbybor kan det vara av intresse, att det av rätten utfärdade protokollet är undertecknat av Gösta Berglund, son till en av kommunens tidigaste s.k. kommunalpampar.

Den 22.7 1933 övertages företaget av Stockholms Superfosfat-Fabriks AB, som av konsul Wilhelm Ericsson övertar samtliga 1 500 aktier.

Tydligen var försäljningen ej offentlig, för i handlingar kan man läsa att de nya ägarna ej skall omnämnas samt att personalen ej skulle meddelas.

Betr. att vara anställd vid företaget kan följande noteras ur ett arbets- och löneavtal daterat 31.8 1933:

Arbetstiden börjar kl. 7 f.m. och slutar $\frac{1}{2}$ 5 e.m. med rast $\frac{1}{2}$ 10 - 10 f.m. och en kl. $\frac{1}{2}$ 1 - 1 e.m.

Ang. semester gällde att arbetare, som varit anställd i bolaget minst 1 år, erhöll 6 dagars ledighet, vars tidpunkt mellan 1 maj och 1 september bestämdes av fabriksledningen. Ersättningen utgick i timlön beräknad för 40 timmar.

Fast anställd arbetare, som varit i bolagets tjänst minst ett år erhöll 6 dagars semesterledighet, som utökades med ytterligare 1 dag för varje anställningsår, dock högst 12 dagar med full lön.

Timlönerna utgick enligt följande: kvinnlig arbetare 63 öre, manlig arbetare över 21 år: 1.-. För manlig arbetare under 21 år överenskomms i varje enskilt fall.

Uthyrning förekom också, och enligt kontrakt daterat 8 sept. 1936 uthyrde Sprängämnesbolaget med tillsvidare en (1) veckas uppsägning till bostad en i laboratoriebyggnaden befintlig lägenhet om 2 rum och kök med fritt lyse och värme till en överenskommen hyressumma av kr 40.- per månad att betalas per vecka. Hyresgästen åtog sig att väl vårda den förhyrda lägenheten med de å golven befintliga korkmattorna.

Anställningskontrakt: ur ett sådant kan noteras följande: härmed bekräfta vi idag träffad överenskommelse, att vi från den 1 dennes mot en fast månadsavlönning av kr 200.- jämte dessutom tillsvidare hyresersättning, som f.n. utgår med 30.- kr per månad och 5 hl. koks per kvartal engagerat Eder att förutom Edert hittillsvarande arbete vid tillverkningen även tjänstgöra såsom förman i sprängämnesfabriken, i vilken egenskap Ni ej äger rätt att kvarstå i någon arbetarnas fackorganisation. Skrivelsen är daterad 10 sept. 1936. Ur ett annat anställningskontrakt kan man utläsa att man utöver fri bostad erhöll ved, som fick sågas i vedboden och därifrån avhämtas, hade fritt lyse samt tilldelat trädgårdsland.

Frukten från fruktträden fick delas med chauffören.

Instruktion för portvakten: Vid fabriken icke anställd personal medges icke tillträde till fabriken tillverkningsområde. Undantag göres för nödvändiga tjänsteärenden av Elverkets personal, leverantörer, bud m.m. vilka sedan de legitimerat sig skola åtföljas av vid bolaget anställd personal. Bekanta till inom området anställd personal få

under inga förhållanden besöka själva fabriakens tillverkningsområde. Genom entrégrinden in- och utpasserande icke anställd personal (undantag för sprängämnesköpare och direktörens privata besökare) bokförs med angivande av namn, adress, besökets ändamål samt tid för in- och utpassering och upplämnas dessa anteckningar varje lördag till direktören för granskning (ovanstående gällde under krigstid).

Företaget övertogs i början av 50-talet av Nitro Nobel, som var beläget i Vinterviken.

För cirka 3 år sedan revs de gamla byggnaderna i Torsåker och man lät uppföra en ny mindre sådan, där endast ett buffertlager numera finns.

Under rivningen av byggnaderna, som delvis utgjorde natthärbärge för husvillan, hittade man många gamla fina föremål, bl.a. flera emaljerade skyltar, som nu ingår i ett museum vid Gyttorp.

Genom stort tillmötesgående från Ingegerd Gustafsson har vi från Dyno Nobel Europé, Gyttorp, Nora, fått ovanstående uppgifter. I slutskedet lämnade även Ralp Rönnholm en del tips.

Vi tackar dem båda för all hjälp.

Lennart Hedlund

Upplands Väsby från ovan

Bilden tryckt med tillstånd av Lantmäteriet

ORDNINGSFÖRESKRIFTER FÖR HEMBYGDSGÅRDENS LADUGÅRD

Ladugården uthyres endast till slutna sällskap och till kursverksamhet, dock ej till ungdomsfester eller fester med dans.

Slutet sällskap är en begränsad krets av personer, som har någon form av gemensamt intresse eller tillhör samma gemensamma sammanslutning.

AVGIFTER: per kväll 500 kr

enskilda korta sammankomster 100 kr per timme

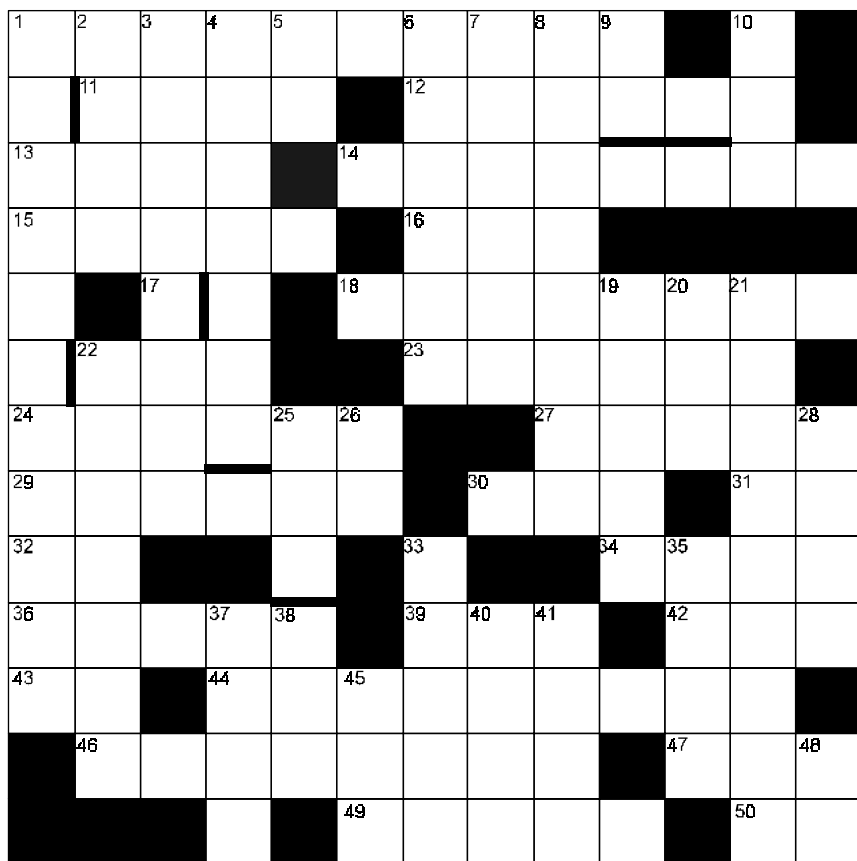
kurser med minst 5 kurssammankomster 50 kr per timme

För tillgång till pentry tillkommer en fast avgift på 50 kr

Boställsvärdinnor: Nora Lundberg, Hagvägen 11, tel 590 335 49

Anne Maxe, Kvarnvägen 18, tel 590 313 53

Korsord 4/98

Lösningar på korsordet 4/98 skall insändas senast den 15 januari 1999 till
Lennart Hedlund, Centralvägen 6A, 194 34 Upplands Väsby

Vi delar ut bokpriser till de tre först öppnade rätta lösningarna.

Namn _____

Adress _____

Vågräta ord:

1. Ett av de större företagen i Väsby
11. Fordras efter en arbetsam dag
12. Görs mången på Marabou
13. Dansk kaka
14. Kan vara både gemytlig och oan-
genäm
15. Är oftast våra styrelsebeslut
16. Stort företag som en tid hade
avdelning i Väsby
18. Är fult att vara
22. Havsgudinna
23. Sådant hus har rök- och
ljusöppning i taket
24. Har de flesta landskap sin egen
27. Att missa
29. Odlade är väl de flesta av denna
delikatess
30. Liten pojke
31. Fågel och kallas ibland gammal
gubbe
32. Kemiskt tecken för tenn
34. Tysk filosof
36. Blev ärkebiskop 1931
39. Svider på sår
42. Har nu blivit guldpeng
43. Leder sitt ursprung från NF
44. Underlägset antal
46. Överårig springschas
47. Inte roligt att få till svar ibland
49. Besked om sådan kommer varje år
50. Kemisk beteckning för tantal

Lodräta ord:

1. Var väl känd i Väsby, både som
dansör och yrkesman
2. Förnamnet på en av Väsby Nya
Bageris tidigare ägare
3. Härrör från ordet finger
4. Smakfullhet
5. Solgudens namn
6. Bästa möjliga
7. Föredrar en del vattenälskare
8. En av kommunens församlingar
9. Vad vore förorterna utan det
10. Flicknamn
19. En sådan stänger oftast sent på
kvällen
20. Mått
21. Oemottaglighet
22. Ibland i trafiken
25. Förknippas ofta med harpa
26. Stor dagstidning
27. Plats i Kopparbergs län
28. Minska
33. Dalt
35. Huvudstad
37. Småländsk å
38. Konkurrent till JAS
40. Dalaort
41. Måste en del hålla
45. Luktorgan
48. + bot = krås

Upplands Väsby Hembygdsförening
Hagvägen 2 / Pukslagargatan
194 40 Upplands Väsby

Telefon 08-590 826 40 Hembygdsgården
Postgirokonto 29 81 91-8

STYRELSE 1998-1999

	Telefon
Gösta Karlsson, ordförande	590 314 23
Gunilla Ahlberg, sekreterare	590 834 40
Lennart Hedlund, kassör	590 911 92
Inga Lisa Gustafsson, registrator	590 336 42
Ulf Gustafsson, vice ordf., boställsvärd	590 928 58
Åke Johansson, ledamot	590 307 14
Klas Lundqvist, ledamot	590 936 81
Bengt Hedlund, kommunvald ledamot	590 304 95

ERSÄTTARE

Lena Aspman, Monica Berglind, Birgitta Nevdal,
Vivi Wallin, Bertil Widlund, Bo Larsson och
kommunvald ersättare Björn Fagerlund.

MEDLEMSBLADET HEMBYGDEN

Inga Engdahl, ansvarig utgivare	590 300 20
Ann Mari Karlsson, redaktionskommitté	590 314 23
Lennart Hedlund, styrelsens representant	590 911 92

REVISORER ORDINARIE

Björn Lundin
Harald Forslund

ERSÄTTARE

Kerstin Björkman
Arne Mattsson

BOSTÄLLSVÄRDINNOR

Nora Lundberg	590 335 49
Anne Maxe	590 313 53

Valberedning

Kerstin Hammarin, Hans Hed, Harald Torkelsson,
Kerstin Kéry ersättare.